

פאבלה גוראנין והמערכה על הנהר סוט'סקה (Sutjeska) – "מקרה שחור"

אל"מ (מיל) ד"ר בני מיכלסון

מבוא – לחסל את הפרטיזנים לפני נחיתת בעלות הברית

במהלך חודש אפריל 1943 החלה המתקפה הסופית של בעלות הברית בתוניסיה. הפיקוד העליון של מדינות הציר החל בהערכת מצב לקראת השלב שלאחר סיום המערכה בצפון אפריקה. אחת מדרכי הפעולה האפשריות הסבירות ביותר הייתה שהיעד הבא של בעלות הברית תהיה נחיתה בבלקנים.¹

תוצאה נוספת של סיום המערכה הצפוי בצפון אפריקה הייתה דרך הפעולה האפשרית שהאיטלקים חששו ממנה ביותר של נחיתת בעלות הברית בסיציליה וחצי האי האפניני. לקדם אפשרות זו, הודיעו האיטלקים לבעלי בריתם הגרמנים שהם עומדים להוציא כוחות מהבלקנים ולהעבירם לאיטליה.

במקרה כזה, מנקודת ראות גרמנית, הייתה יכולה תנועת הפרטיזנים היוגוסלאבית שבעת הזו כבר כללה למעלה מ-50,000 חברים לחבור לבעלות הברית ולהפוך לגורם שעלול להטות את תוצאות המערכה.

המצב חייב את הגרמנים לנטרל את התנועה הפרטיזנית ולחסלה סופית על מנת לאבטח את עורפם ודרכי התחבורה בעת המערכה הצפויה בבלקנים, לשמור את הפקת הבוקסיט² מהמכרות בחוף הדלמטי ולבצע כל זאת לפני שהאיטלקים יוציאו את כוחותיהם מהאזור.

ההכנות הגרמניות

במהלך שנת 1943 כבר ביצעו הגרמנים, ובעלי בריתם בבלקנים, מספר מבצעים שנועדו לחסל את תנועת הפרטיזנים תחת שם הקוד "מקרה לבן". אמנם נגרמו לפרטיזנים אבדות ניכרות במבצעים אלו והם אף נדחקו מאזורים מספר שהיו קודם בשליטתם אולם הגרמנים לא הצליחו להכריעם. הפעם הוחלט לרכז מספיק כוחות על מנת להנחית עליהם את המהלומה הסופית.

המתקפה הגרמנית נועדה לכתר את הגוף העיקרי של התנועה הפרטיזנית ולהשמידו בשטח שבין נהרות הפיוה והטרה. למטרה זו רוכזו בחשאיות 3 דיביזיות גרמניות, 6 איטלקיות, 3 חטיבות בולגריות, ועוד 3 חטיבות עצמאיות גרמניות ו-3 חטיבות עצמאיות איטלקיות. עוצמת כוחות אלו נאמדה ב-127,000 חיילים שהסתייעו בכ-300 מטוסים, כ-300 טנקים

---

¹ Robert M. Kennedy, German Antiguerrilla Operations in the Balkans (1941-1944), **CMH Publication 104-18**, Chapter 7: Operations (January-August 1943).

² **בוקסיט** – המינרל העיקרי להפקת אלומיניום שהיה חיוני לתעשיות המלחמה הגרמניות.

וכ- 12 גדודי ארטילריה. בדיביזיות הגרמניות היה אחוז ניכר של מתנדבים קרואטים, חלקן אף נחשבו לעוצבות קרואטיות בפיקוד גרמני. הגוף העיקרי של הפרטיזנים ערוך היה למרגלות ההרים בגבול בין מונטנגרו לבוסניה-הרצגובינה וכלל 4 דיביזיות ועוד שתי חטיבות עצמאיות. בעוצמה של כ- 22,000 איש (מהם 15,700 לוחמים, 4,000 פצועים והשאר אזרחים חברי התנועה הפרטיזנית שנספחו לכוחות הלוחמים) ועוד 2 גדודי ארטילריה.³ כוח זה כלל 16 חטיבות פרטיזנים, בתוכם, בדיביזיה מס. 7 "בנייה", הייתה חטיבה מס. 6 הבוסנית בפיקודו של פאבלה גוראנין.

"מתקפת הציר החמישית", הקשה והדרמטית ביותר בתולדות יוגוסלביה

כוחות הציר פתחו במתקפה ב- 15 במאי 1943, יומיים לאחר הכניעה הסופית שלהם בצפון אפריקה. המתקפה נערכה בקווים חיצוניים כאשר העוצבות הגרמניות, האיטלקיות, הבולגריות והקרואטיות אשר נהנו מיתרון ביחסי כוחות כוללים של 1:6, מתמקדות בגוף הפרטיזנים העיקרי שכלל את מפקדתו של טיטו, האזרחים והפצועים/חולים בהרי דורמיטור.

בחמשת הימים הראשונים נחלו כוחות הציר הצלחות ונראה היה שהצליחו לכתר לחלוטין את כוחותיו של טיטו. תקופה זו גם נוצלה לחיסול סופי של התנועה הצ'יטניקית. הצ'יטניקים, בפיקודו של דראזה מיכאילוביץ' אשר אמורים היו להיות תנועת התנגדות המייצגת את ממשלת יוגוסלביה בגולה, חתמו על הסכם עם כוחות הכיבוש האיטלקים אשר תמכו בהם ו"גייסו" אותם תחת הכותרת: "הארגון הצבאי האנטי-קומוניסטי של יוגוסלביה". אלא שהסתבר כי במבצעים הקודמים ("מקרה לבן") ובמיוחד בקרב על הנהר נרטבה שהפרטיזנים הצליחו לפרוץ דרכם ולהפיצם לכל רוח. יתר על כן כאשר הודיעו האיטלקים שהם עומדים להחזיר חלק גדול מעוצבותיהם להגנת איטליה, אבדה התמיכה האיטלקית בצ'יטניקים ובלעדיה, חששו הגרמנים שיהפכו לאויבים בכוח, לכן פירקו בהזדמנות זו את יחידותיהם מנשקן (יש לציין – ללא התנגדות) ותנועה זו שעדיין הקיפה כ- 15,000 איש חדלה להתקיים ככוח משמעותי.⁴ במשך כחודש ימים התנהלו קרבות עקובים מדם כאשר כוחות הציר מגבירים את הלחץ והפרטיזנים מחפשים את נקודות התורפה במערך הגרמני על-מנת לפרוץ מהכיתור.

המשלחת הבריטית צונחת בשיא המערכה – "סרג'נט רוז", נכס ללא תחליף

בליל 27/28 במאי 1943 צנחה משלחת בריטית של "המנהל למבצעים מיוחדים" (SOE) בסמוך למפקדתו של טיטו בהרי דורמיטור. הייתה זו משלחת בת 6 אנשים בפיקודם של

³ Edin Hardaus, The Story of The Valley Of Heroes, **War History Online**, Apr 20, 2016.

⁴ Kennedy, **Ibid**, *ibid*.

קפטין ביל דיקין וקפטין ויליאם סטיוארט.⁵ בין ארבעת הבד"א האחרים היה האלחוטן של המשלחת, הצנחן הארץ-ישראלי פרץ רוזנברג. המשלחת נועדה להוות גוף קישור בין מפקדת הפרטיזנים לפיקוד המזרח-התיכון, לאסוף מודיעין על המתרחש ביוגוסלביה ולחבל במערכת התחבורה הגרמנית בבלקנים בדרכה לזירת הים התיכון. קפטין דיקין מונה כקצין הקישור בין טיטו לגנרל הרולד אלכסנדר, מפקד כוחות בעלות הברית במזרח התיכון, וקפטין סטיוארט היה אמור לרכז את מבצעי החבלה בעורף הגרמני.

הצנחה בריטית לפרטיזנים במהלך המערכה

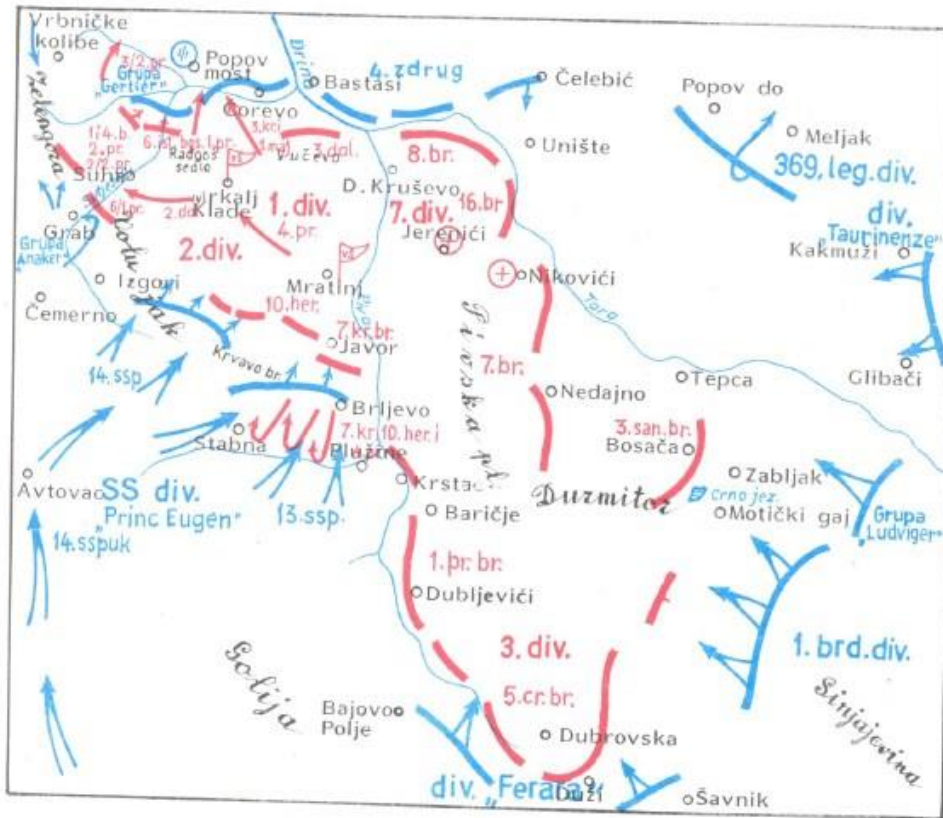
בתפקידו זה של דיקין ברור היה שהמפתח להצלחה הינו קיום קשר תקין ורצוף בין שתי המפקדות וכך תפקידו של פרץ רוזנברג שכונה "סרג'נט רוז" הפך לחיוני ביותר.⁶ מה עוד שכעבור כמה ימים נהרג קפטין סטיוארט בהפצצה על מפקדת הפרטיזנים, במהלכה נפצע אף טיטו עצמו. "סרג'נט רוז" הפך לנכס שערכו לא יסולא בפז, למעשה שני בחשיבותו רק לקפטיין דיקין. מיד עם ההתארגנות החל דיקין להעביר באמצעות פרץ דרישות דחופות ממפקדת בעלות הברית למשלוחי נשק ותחמושת, ציוד-רפואי ואף מטרות להפצצה עבור חיל האוויר הבריטי כסיוע לפרטיזנים להחלץ מהכיתור. משלוח השדרים וקיום הקשר עם הפיקוד הבריטי הפך לאמצעי מהמדרגה הראשונה לא רק עבור קבלת הספקה אלא גם להגברת הביטחון העצמי של מפקדי הפרטיזנים שהם מהווים מרכיב במאמץ חוצה יבשות כולל, למיגור השלטון הנאצי. יש לציין שעד אז במפקדת ה-SOE הייתה הערכה

⁵ Heather Williams, The Special Operations Executive and Yugoslavia 1941-1945, University-of Southampton, 1994, p. 109.

⁶ אורי דרומי, האלחוטאי של טיטו, פרץ רוזנברג, מדריך קשר ראשי בהגנה, הצנחן הארץ-ישראלי הראשון באירופה, הארץ, 2 ספטמבר 2009.

שהצ'טניקים של מיכאלוביץ' הם תנועת הפרטיזנים העיקרית ולמשלחת קישור זו של דיקין ורוזנברג היה משקל מכריע בהסטת הסיוע הבריטי לתנועת הפרטיזנים של טיטו.⁷

BITKA NA SUTJESCI (BORBE I – 5. VI 1943)

הפריצה מהכיתור

הניסיון המשמעותי הראשון לפרוץ את הכיתור בוצע ב- 24 במאי כאשר הדיביזיה הפרטיזנית ה- 1 תקפה באזור פוצ'יה אולם התקפה זו לא הצליחה להשיג את יעדיה על אף לחימה קשה והקרבה רבה והכיתור לא נפרץ.⁸ הבעיה של טיטו הייתה שהוא לא רצה לפרוץ מהכיתור ללא הפצעים ועניין זה הגביל מאוד את האפשרויות. לאחר כשלון התקפה זו ניתנה הוראה לכל עוצבות הפרטיזנים להתחיל בתנועה צפונה לשטחה של מזרח בוסניה.

ב- 3 ביוני החליט טיטו לפרוץ מהכיתור לכוון צפון כאשר ריכוז את כוחותיהן של שתי דיביזיות פרטיזניות, ה- 1 וה- 2 כנגד דיביזיה גרמנית אחת, החי"ר ה- 369. במקביל, הדיביזיה הפרטיזנית ה- 3 הצתוותה לשמש כמשמר עורפי. הדיביזיה ה- 7 יועדה לרתק את האיטלקים באגף הצפוני-מזרחי ולפרוץ מהכיתור, לאחר ההצלחה הראשונית, יחד עם

⁷ Williams, *Ibid*, p. 111.

⁸ Hardaus, *Ibid*, *ibid*.

הפצועים והאזרחים. משימה מורכבת זו הוטלה בעיקרה על חטיבה 6 הבוסנית בפיקודו של פאבלה גוראנין.

פצועים עוברים את נהר סוטז'סקה

כעבור שלושה ימי לחימה עקשנית הצליח מאמץ הפריצה הפרטיזנית דרך דיבי 369 הגרמנית.⁹ דיבי פרטיזנית 7 ניצלה הצלחה זו ובבלבול שנוצר בשורות הגרמנים, הקרואטים (האוסטאשים) והאיטלקים הצליחה לפרוץ מהכיתור יחיד עם כ- 2000 פצועים ואזרחים ובתוך כך חטיבה 6 של גוראנין עם כ- 600 פצועים תוך חציית נהר הסוטז'סקה. דיביזיה פרטיזנית 3 לא הצליחה להחלץ מהכיתור והושמדה ברובה כאשר מפקדה נפל בקרב.

סיכום ותוצאות

הגרמנים לא השיגו את יעדיהם ולא הצליחו לחסל את תנועת הפרטיזנים היוגוסלבית. הגוף העיקרי של טיטו הצליח להחלץ מהכיתור תוך אובדן כשליש מעוצמתו, 7,350 הרוגים ונעדרים. אולם נסיגתו המוצלחת לבוסניה-הרצגובינה לאזור ההרי ממזרח לסרייבו, איפשר לו להערך מחדש, להשתלט ולכבוש כעשרים ערים, עיירות וכפרים במרחב זה ולחדש את כוחו.

הידיעות על הכשלון הגרמני והלחימה הנחושה של הפרטיזנים תוך מאמץ לא להפקיר את הפצועים עשו להן כנפיים ברחבי יוגוסלביה וההתנדבות לתנועה הפרטיזנית הפכה מקילוח מתמיד לזרם גועש. זאת גם בעקבות השמועה על משלחת הקישור הבריטית שהפכה את

---

⁹ This spomenik at Tjentište commemorates the fighters and fallen soldiers of the **Battle of the Sutjeska**, which took place from May 15th to June 16th, 1943.

כוחו של טיטו לאחד מבעלי הברית בלחימה העולמית נגד הנאצים. וההספקה והסיוע שהחל להתקבל מפיקוד המזרח התיכון לפרטיזנים של טיטו. כעבור פחות מחודשיים, בראשית חודש ספטמבר 1943 עברה איטליה להיות אחת מבעלות הברית והצבא האיטלקי בבלקנים הפך אויב של הגרמנים ובמקרים רבים עבר לסייע לפרטיזנים.¹⁰ מהפך זה הוציא את השותף העיקרי של הגרמנים מהמלחמה נגד הפרטיזנים וקיבע את המערכה על הנהר סוטז'סקה או כפי שנקראה ע"י הפרטיזנים בעת ההיא "המתקפה החמישית", כמתקפה רחבת היקף האחרונה של הגרמנים כנגד הפרטיזנים, הקשה והמורכבת ביותר ואשר נכנסה לפנתיאון של האומה היוגוסלבית כמערכה המעצבת בתולדותיה, ובתוך כך התמונה של חטיבה 6 הבוסנית של גוראנין הפורצת את הכיתור תוך צליחת הנהר בנושאה 600 פצועים נחרטה בהיסטוריה. המערכה הונצחה בסרט הוליבודי בכיכובו של ריצ'רד ברטון, על המטבע היוגוסלאבי בן 10 דינר ובפסל ענק ב"עמק הגיבורים".

אנדרטת ההנצחה של מערכת סוטז'סקה בעמק הגיבורים ליד טיינטישטה, בבוסניה-הרצגובינה.

¹⁰ מנחם שלח, המלחמה על הכבוד האבוד, צבא איטליה נגד הגרמנים בבלקנים, אוגוסט-ספטמבר 1943, ספרית הפועלים, ת"א, 1995.

בריגדיר-גנרל פאבלה גוראנין (איליה שטיינר), 1915 – 1944

פאבלה גוראנין (Goranin), (איליה שטיינר) היה בין ראשוני הלוחמים נגד הכובש הנאצי בבוסניה-הרצגובינה. הקים יחידת פרטיזנים בהרי הסביבה והיה למפקדה. יליד קרואטיה (1915). גדל במשפחה יהודית משכילה. עוד לפני המלחמה, בעת לימודי המשפטים באוניברסיטת בלגרד בלט בפעילותו בתנועת הסטודנטים. עם סיום לימודי המשפטים בבלגרד חזר לסרייבו.

עם הכיבוש הגרמני והשלטת המשטר הקרואטי הפשיסטי על סרייבו באמצעות התנועה האוסטאשית, הוכרז פרס על ראשו והאוסטשים והגרמנים החלו לרדוף אותו. הוא ירד למחתרת. פעם אפילו הצליחו שוטרי החרש הקרואטיים לתפוס אותו, אך הוא ברח כאשר הוא משאיר בידיהם רק את מעילו.

ביוני 1941 הוא נשלח ע"י טיטו להרי רומאנייה (Romanija) שבמזרח בוסניה וארגן שם יחידת פרטיזנים נודעת שהייתה לגדולה ביותר שפעלה באזור זה. בתחילה היה קומיסר פוליטי. אחר כך נתמנה כמפקד **גדוד המחץ הפרטיזאני הראשון** של בוסניה. רבות מן הפעולות המוצלחות של גדוד פרטיזנים זה, שפעל באזור מאייביצה (Majevica), קשורות בשמו של גוראנין. מקרב יחידות פרטיזנים אלה הוא ארגן במחצית השנייה של 1942 את **בריגאדת הפרטיזנים ה-6** של בוסניה. זו ניהלה קרבות קשים במהלך 1943.

בתוך כך, גילה גוראנין גבורה מיוחדת בקרב על נהר סוטז'סקה (Sutjeska) הנחשב לאחד הקרבות הגדולים והחשובים של הפרטיזנים ביוגוסלביה בכל תקופת המלחמה. הגרמנים הצליחו לכתר את הכוח הפרטיזני העיקרי יחד עם המטה העליון בראשותו של טיטו. בתוך הכיתור נמצאו גם 4,000 פרטיזנים פצועים. גוראנין, בראש יחידתו היה בין הפורצים את המצור הגרמני.

בסוף 1943, יחידת הפרטיזנים בפיקודו הצטיינה בקרבות על שחרורה של העיר הבוסנית טוזלה (Tuzla).

בסתיו 1943 התמנה לקומיסר הפוליטי וסגן מפקד דיוויזית הפרטיזנים ה-27, שהביסה בקרבות קשים יחידות עילית גרמניות. פאבלה גורנין נפל בינואר 1944 כאשר פצצה גרמנית פגעה בבית בו התמקמה מפקדת הדיוויזיה שלו. זה היה לא רחוק מסרייבו שם החל את דרכו. במאי 1944 פאבלה גוראנין – איליה שטיינר, הוכרז כ"גיבור לאומי של עמי יוגוסלביה".

